

СЛОВО ІВАНА ФРАНКА В НОВІТНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ ПРАКТИЦІ

УДК 81.161.2'373:32

Наталія Лужецька

ТЕРМІНОЛЕКСИКА ІВАНА ФРАНКА: РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ НОВІТНЬОГО ПОЛІТИЧНОГО ЗНАННЯ

У статті окреслено питому вагу суспільно-політичної термінологіки у мові науково-публіцистичних праць Івана Франка; висвітлено його лінгвістичне новаторство як модернізатора української політичної думки кінця XIX – початку XX ст.

Ключові слова: *суспільно-політична термінологіка, лінгвістичне новаторство, політична думка.*

The article outlines the specific weight of a social and political terminology in Ivan Franko's texts. Linguistic innovation of a scholar as a modernizer of the Ukrainian political thought of the late XIX – early XX-th centuries is comprehended.

Keywords: *social and political terminology, linguistic innovation, political thought.*

Важливим кроком на шляху пізнання «Франка незнаного» [Маланюк 1962: 81] є опублікований словопоказчик мови поетичних творів письменника, що містить понад 35 тис. слів (кількісно це перевищує половину всього реєстру «Словаря української мови» за ред. Б. Грінченка). Можна лише уявити, якою мовною скарбницею постав би Словник наукової мови І. Франка.

Відчутною у терміносистемі мислителя є питома вага суспільно-політичної лексики. Вагомість впливу І. Франка на формування наукового стилю української мови, на

становлення термінології суспільних наук відзначено в дослідженнях низки спеціальних терміносистем: економічної (Т. Панько), юридичної (О. Сербенська), суспільно-політичної (Т. Панько, М. Леонова), філософської (О. Новоставська). Названі дослідження з'ясовують лінгвальні особливості праць, які умовно зараховують до так званого соціалістичного (першого) періоду творчості письменника, що охоплював приблизно сер. 1870 – сер. 1880-х рр., та позитивістського (другого) періоду творчості, що співвідноситься із серединою 1880-х – 1890-х рр. Натомість склад і динаміка політичного лексикону на завершальному (ідеалістичному) етапі поки що не була предметом спеціального розгляду.

Мета дослідження – з'ясувати вагу термінів-політонімів у націософському дискурсі І. Франка, актуалізувавши термінний матеріал із джерел, які не увійшли в 50-томне видання творів І. Франка й донедавна не були об'єктом лінгвістичного аналізу.

Необхідна і постійна умова інтелектуалізації будь-якої мови, а тим більше бездержавної, – наголошував І. Франко, – «здобувати українському слову справді нові поля» [Франко 1980, 28: 175]. Особливо цінними з цього погляду постають нові термінологічні поля, які репрезентують різні галузі знань – не лише «канонічні» для українського слова дофранкового періоду (літературознавство, мовознавство, історія, правознавство), але й передусім «неканонічні» (психологія, філософія, політологія, військова сфера тощо). У цьому сенсі наукову діяльність І. Франка справді можна назвати новаторською і революційною. У відповідь на виклики часу він цілеспрямовано реалізував власну програму модернізації української культури та розширення сфер офіційного функціонування української мови.

Новітнє політичне знання у політичному дискурсі Івана Франка вербалізують терміни-політоніми, більшість із яких – безпосередні запозичення з інших мов: *агітатор* [Франко 1914: 34], *виборці* (8), *урна* (224), *ухвала* (14), *пропаганда* (31), *агітація* (32), *союзник* (7), *партія* (6), *фракція* (34), *опозиція* (12), *конституція* (305), *самостійність* (1), *ідеолог* (4), *інтелігенція* (5), *донкіхотство* (3), *маніфестація* (35), *переговори* (209), *нелегальний* (303),

монополь (308), *монархія* (4), *партікулярізм* (33), *поборювання* (2), *полонізований* (1), *космополітичний* (31), *протегований* (4), *дебати* (15), *ліберал* (1), *реформіст* (311), *доктрінер* (317), *славянофільство* (4), *романтизм* (3), *консерватизм* (4), *анархізм* (33), *соціалізм* (30), *буржуазія* (32), *вивласнення* (14), *абсолютизм* (6), *автономіст* (6), *ініціатор* (33), *протест* (6), *преференція* (203), *процесуватися* (323), *судівництво* (317), *правительство* (11), *міністерство* (171), *губернатор* (317), *бюрократія* (317), *намісництво* (313), *корпорація* (12), *реформа* (32), *консуляція* (172), *делегація* (12), *акціонер* (4), *експльоатація* (4), *денунціяція* (208), *дезорганізація* (5), *розпарцелювати* (202), *конфіскації* (4), *деморалізація* (34), *відшкодованє* (318), *бюджет* (171), *звіт* (8), *ініціатива* (11), *ініціатор* (33) тощо.

Названі терміни відбивають не просто різницю у лексиці «Словаря української мови» за ред. Б. Грінченка і політичному дискурсі І. Франка. Вони засвідчують різне бачення шляхів розвитку української мови: консервативний, етнографічний та модерний, європеїзаторський. З актуальністю другого пов'язана значна кількість слів, «які з великою долею ймовірності треба сприймати як такі, що їх в українську літературну мову того часу ввели І. Франко та його сучасники. Серед них чимало лексичних новотворів, скалькованих і запозичених слів та слів, що побутували в розмовному мовленні, але на той час ще не стали надбанням української літературної мови» [Грещук 1998: 688].

Вважаючи працю галичан одним із важливих чинників становлення української наукової мови, М. Мозер зауважує: «Поза всяким сумнівом, на статус беззастережно літературних можуть претендувати лише мови з добре розвинутими термінологічними системами. Для модерної цивілізації характерною є наявність глибокої галузевої диференціації, що кидає повсякчасний виклик новітнім мовам. Процес вироблення нових термінологічних систем ніде і ніколи не відзначався простотою. Так є від самого початку, тобто від появи оригінального терміна в котрійсь мові, й аж до постановки проблеми його пристосування до правил іншої мови, для якої він має бути запозичений у той чи інший спосіб» [Мозер 2008: 684].

Становлення української суспільно-політичної терміносистеми по-своєму стимулювали революційні події 1848 – 1849 років в Австрії, у складі якої перебувала Західна Україна. «Якою була їхня [українців. – Н. Л.] реакція, коли по революції для кожного австрійського закону передбачено його переклад «руською» мовою, причому в період із 1849 по 1852 рр. ці «руські» переклади вважалися за «автентичні», тобто мали таку ж юридичну силу, як німецькі оригінали?» [Мозер 2008: 684-685]. Кодифікувати цю «юридичну силу» на мовному рівні мала лексикографічна праця «Die juridisch-politische Terminologie für die slawischen Sprachen Österreichs» («Правничо-політична термінологія для слов'янських мов Австрії», 1851), співкладачем якої був Яків Головацький. Спосіб і питому вагу функціонування суспільно-політичних термінів у мові українського Львова кінця XIX – початку XX ст. відбиває певною мірою «Лексикон львівський: поважно і на жарт». На думку його авторів, «українці Галичини за різних обставин намагалися бути співтворцями літературної мови, уживали її в багатьох сферах своєї діяльності: побуті, літературній творчості, освіті, наукових студіях, виробляючи свої підходи до витворення мовної системи загалом» [Хобзей та ін. 2012: 12].

Маючи відносно сприятливі умови для комунікативної відтворюваності, українські політичні терміни органічно входили в тогочасну мовну практику. Поступово відбувалася їх функціональна апробація, формувалася політичний словник. Цю структурно-семантичну еволюцію можна простежити за мовою збірника політичних статей І. Франка «В наймах у сусідів». За оцінкою самого автора, у названій праці він запропонував «початок школи політичного думання, якого в такій формі і в такім об'ємі не має, мабуть, ні одно слов'янське письменство». Випереджаючи час, І. Франко модернізував українську політичну думку, свідомо скерував її у русло етно- і націєцентризму. У когнітивному вимірі це пов'язано з формуванням етномаркованої, національної політичної картини світу.

Накладаючи зафіксовані у Франкових текстах вербалізатори концептуальної (поняттєвої) картини світу на сучасний політичний дискурс, виявляємо численні спільні

терміни-політоніми. Вони формують різноманітні лексико-тематичні групи, актуальні для лексичної системи сучасної української літературної мови, а саме:

– назви органів державної влади: *парламент* (V паумах u susidiv 309; Словник української мови в 11-ти тт. VI : 61)¹, *уряд* (320; X : 483), *комітет* (7; IV : 247), *суд* (306; IX : 821), *адміністрація* (6; I : 20), *інстанція* (16; IV : 33), *міністерство* (171; IV : 742), *канцелярія* (307; IV : 90);

– назви політичних партій, об'єднань, соціальних груп: *фракція* (17; X : 640), *опозиція* (15; V : 720), *делегація* (305; II : 236), *асоціація* (11; I : 67), *партія* (6; VI : 78), *суспільність* (1; V : 174), *товариство* (15; X : 159);

– назви політичних форм правління, устроїв, течій: *демократія* (5; II : 239), *демократизм* (7; II 6239), *держава* (205; II : 248), *автономія* (6; I : 13), *парляментаризм* (307), *парламентаризм* (VI : 71), *лібералізм* (29; IM : 506), *централізм* (307; XI: 198), *абсолютизм* (6; I : 5), *шовінізм* (9; XI : 505), *анархізм* (33; I : 42), *капіталізм* (311; IV : 93);

– назви політичних та історичних процесів: *революція* (3; VIII : 475), *маніфестація* (2; IV : 622), *переворот* (2; VI : 146), *диктатура* (3; II : 375), *регрес* (307; VII : 480), *реформа* (31; MIII : 519), *прогрес* (250; VIII : 159), *пленум* (15; VI : 576), *протест* (6; VIII : 313), *перевибори* (16; 139), *голос* (34; II : 115), *санкція* (251; I3 : 54), *корупція* (12; IV : 302), *рівноправність* (1; VIII : 552).

– назви документів, законів, ухвал: *документ* (310; II : 356), *конституція* (305; IV : 366), *закон* (35; III : 154), *проект* (307; VII : 176), *постанова* (14; VII : 367), *декрет* (15; II : 236), *резолуція* (1; VIII : 488), *звіт* (320; III : 488), *статут* (12; IX : 671), *протокол* (208; VII : 323), *петиція* (317; VI : 344), *апеляція* (307; I : 54), *контракт* (316; IV : 269).

Семантико-оцінну динамічність термінів-політонімів виявляють їхні синтагматичні відношення, зокрема сполучуваність. Показовим прикладом розширення лінійних текстових зв'язків слова у Франковому дискурсі є прикметник

¹ Далі після прикладів вказано цифри, які співвідносяться: перша цифра – зі збірником І. Франка «В наймах у сусідів» (ВНУС), друга і третя цифри – зі Словником української мови в 11-ти томах.

політичний (-а, -е, -і), що у поєднанні з іменниками утворює терміносполуки: *політичні відносини* (35), *політична система* (207), *політична організація* (30), *політична агітація* (35), *політичний процес* (207), *політична акція* (11), *політична дозрілість* (225), *політична рівноправність* (1).

Створена Франком «школа політичного мислення» мала історичне значення з погляду концентрування й поширення знань про суспільно-політичне буття нації, а також популяризації політичного мислення. Це сприяло активному становленню української політичної терміносистеми, її інтелектуалізації та європеїзації.

Грещук В. Поетична творчість Івана Франка і розвиток лексики української літературної мови кінця ХІХ – поч. ХХ ст. / В. Грещук // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин. Матеріали Міжнародної наукової конференції. – Львів: Світ, 1998. – 872 с.

Мозер М. Деякі віденські причинки до вироблення українських термінологічних систем / М. Мозер // Мозер М. Причинки до історії української мови. – Харків, 2008. – С. 684.

Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. Л. Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. Л. Мацюк. – Львів, 1994. – 214 с.

Словник української мови: В 11 т. – Т. ІV. – К. 1973.

Франко І. В наймах у сусідів / І. Франко // Франко І. Писаня. – Т. 7. – С. ХІІ. – 1914.

Франко І. Говоримо на вовка – скажимо і за вовка / І. Франко // Франко І. Збір. творів: У 50 т. – К., 1980. – Т. 28. – С. 167–175.

Франко І. Дещо про себе самого / І. Франко // Франко І. Збір. творів: У 50 т. – К., 1981. – Т. 31. – С. 8–34.

Хобзей Н., Сімович К., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г. Лексикон львівський: поважно і на жарт / Вид. 2-е, доповнене і перероблене. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012. – 852 с.

REFERENCES

Greshchuk, V. (1998). Poetychna tvorchist Ivana Franka i rozvytok leksyky ukrainskoi literaturnoi movy kintsia XIX – poch. XX st. Ivan Franko – pysmennyk, myslytel, hromadianyn, Lviv, September 25-27, 1996. (pp. 686–690). Lviv: Svit. (in Ukrainian)

Mozer, M. (2008). Deiaki videnski prychnyky do vyroblennia ukrainskykh terminolohichnykh system. In: Prychnyky do istorii ukrainskoi movy. (p. 684). Kharkiv. (in Ukrainian)

- Panko, T., Kochan, I., Matsiuk, H. (1994). *Ukrainske terminoznavstvo*. Lviv. (in Ukrainian)
- Slovnnyk ukrainskoi movy v 11t. (1973). (Vol. IV). Kyiv.
- Franko, I.(1914). *V naimakh u susidiv*. In: *Pysania*. Vol. 7, p. XII. Kyiv. (in Ukrainian)
- Franko, I. (1980). *Hovorymo na vovka – skazhimo i za vovka*. In: *Zibr. Tvoriv u 50 t*. Vol. 28, pp. 167–175. Kyiv. (in Ukrainian)
- Franko, I. (1981). *Deshcho pro sebe samoho*. In: *Zibr. Tvoriv u 50 t*. Vol. 31, pp. 8–34. Kyiv. (in Ukrainian)
- Khobzei, N., Simovych, K., Yastremska, T., Dydyk-Meush, H. (2012). *Leksykon lvivskiyi: povazhno i na zhart*. Vyd. 2-e, dopovnene i pereroblene. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I.Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. (in Ukrainian)

Natalia Luzhetska

TERMINOLOGY OF IVAN FRANKO AS A REPRESENTATION OF A MODERN POLITICAL KNOWLEDGE

A significant contribution to Ivan Franko's language-creative activity is a published word-index of the language only of the writer's poetic works, which contains 35 thousand words. In a comparative perspective this is more than half of the entire registry of the "Ukrainian Language Dictionary" edited by B. Hrinchenko – the most comprehensive lexicographical work in the early XXth century (1907-1909). We can only guess about the terminological wealth of the scientific and publicistic works of Ivan Franko – a person of encyclopaedic learning and a polyglot, in fact, the founder of a scientific and publicistic styles of the Ukrainian language. From this point of view the Ukrainian terminology is in debt to Ivan Franko as a scientist, whose diverse activity contributed to the establishment of the newest terminology in the different spheres of the Ukrainian thought. The aim of the research – at least contour to outline the weight of the terms-politonyms in the natiosophic discourse of Ivan Franko, having actualized the terminological material from the sources that are not included in the 50-volume edition of Ivan Franko's works and until recently they were not the object of the linguistic analysis; to reflect methodologically innovative approach of the scientist to the building of the Ukrainian political termsystem on the verge of the XIX-XX centuries.

Necessary and permanent condition of intellectualization of any language, all the more stateless – stressed Ivan Franko, – "to get the Ukrainian word really new fields". We emphasize: proper terminological

fields that are new termsystems in different fields of knowledge – not only “canonical” (literature, linguistics, history, law) for the Ukrainian word before Ivan Franko’s period, but also in “uncanonical” (psychology, philosophy, politology, military sphere etc.). In this sense, the scientific activities of Ivan Franko truly can be called innovative and revolutionary. In response to the challenges of time, Ivan Franko implemented his aim methodically and purposefully by means of the mental and language-creative activities, connected with his programme of modernization of the Ukrainian culture, – to lead out the Ukrainian language from the provincial circumlocution to the European intellectual expanse, in particular by means of neologization of the Ukrainian scientific language.

Статтю отримано 08.09.2016

УДК 81'42

Ангеліна Ганжа

ЛІНГВОПРАГМАТИКА КІНОТЕКСТУ СУЧАСНОЇ ДОКУМЕНТАЛІСТИКИ ПРО І. ФРАНКА

У статті акцентовано увагу на лінгвопрагматичній реценції документального фільму як знака лінгвокультури певної епохи. Окреслено специфіку лінгвального контенту сучасних українських документальних фільмів про І. Франка «Та, що поруч» (2006) та «Іван Франко» (2008).

Ключові слова: лінгвопрагматика, кінотекст, документальний фільм, лінгвальний контент, літературний стандарт.

The article focuses on the linguistic and pragmatic reception of a documentary film as a sign of linguistic culture of a certain age. The specifics of the linguistic content of modern Ukrainian documentaries about Ivan Franko “The one that is near” (2006) and “Ivan Franko” (2008) are outlined.

Keywords: linguistic pragmatics, movie text, documentary film, lingual content, literary standard.

Українська документалістика потрапила у сферу зацікавлень мовознавців зовсім недавно, тому пошуки коректних і ефективних методів вивчення творів кінематографа, визначення релевантного термінологічного апарату щойно наближаються до рівня теоретико-методологічних узагальнень.